

Институт по история към БАН
Форум «България – Русия»

Институт истории БАН
Форум «Болгария – Россия»

МЕЖДУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

**БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ
МЕЖДУ ПРИЗНАТЕЛНОСТТА
И ПРАГМАТИЗМА**

ДОКЛАДИ

МЕЖДУНАРОДНАЯ
НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

**БОЛГАРИЯ И РОССИЯ
МЕЖДУ ПРИЗНАТЕЛЬНОСТЬЮ
И ПРАГМАТИЗМОМ**

ДОКЛАДЫ

София, март 2008

Тази книга е част от Програмата на
*Националния комитет за честване на
130-ата годишнина
от Освобождението на България
от турско робство и
Годината на България в Русия*

под патронажа на
Президента на Република България
г-н Георги Първанов

и се издава с подкрепата на

Форум „България – Русия“

© 2009 акад. Георги Марков, отговорен редактор

© 2009 ст.н.с. I ст. д.и.н. Витка Тошкова, ст.н.с. II ст. д-р Илияна Марчева, съставители

© 2009 д.ик.н. Димитър Иванов, редактор

© 2009 Форум «България – Русия»

ISBN 978-954-92392-1-8

Съдържание

ОБРЪЩЕНИЕ НА ПРЕЗИДЕНТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ГЕОРГИ ПЪРВАНОВ	9
---	---

ПРИВЕТСТВИЯ:

АКАД. ГЕННАДИЙ ЛИТАВРИН	11
АКАД. КОНСТАНТИН КОСЕВ	12
ПРОФ. КОНСТАНТИН НИКИФОРОВ	13
АКАД. ГЕОРГИ МАРКОВ	15

РАЖДАНЕТО НА СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА И РУСИЯ (1878-1934)

Дмитрий Полывянный

ИДЕЙНОЕ НАСЛЕДИЕ СРЕДНЕВЕКОВОЙ БОЛГАРИИ И ФОРМИРОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИДЕОЛОГИИ КНЯЖЕСТВА БОЛГАРИИ (1879-1886)	19
--	----

Виктория Хевролина

РОССИЯ И ВОССОЗДАНИЕ БОЛГАРСКОГО ГОСУДАРСТВА	30
--	----

Ирина Макарова

МИФЫ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ: „БОЛГАРСКАЯ ДИНАСТИЯ“ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ	38
---	----

ТАМАРА Стоилова

ДЪЛГИЯТ ПЪТ НА РУСИЯ КЪМ БАЛКАНИТЕ (ОТ ВРЕМЕТО НА ПЕТЪР I ДО 60-ТЕ ГОДИНИ НА XIX ВЕК)	44
--	----

АНДРЕЙ Пантев

ЕВРОПА В НАВЕЧЕРИЕТО НА БЪЛГАРСКОТО ОСВОБОЖДЕНИЕ	55
--	----

Марина Фролова

„ВЕРНУТЬ БЫЛОЕ ПРИТЯЖЕНИЕ“ - РОССИЙСКИЕ КОНСУЛЬСТВА В БОЛГАРСКИХ ЗЕМЛЯХ ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ В ПЕРВОЕ ДЕСЯТИЛЕТИЕ ПОСЛЕ КРЫМСКОЙ ВОЙНЫ	69
--	----

Румен Генов

РУСКО-ТУРСКАТА ВОЙНА ОТ 1877-78 Г. ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА БРИТАНСКИ И АМЕРИКАНСКИ ЖУРНАЛИСТИ И НАБЛЮДАТЕЛИ	78
--	----

Рита Гришина

РОССИЯ - САН-СТЕФАНО - БОЛГАРИЯ	89
---------------------------------------	----

Илия Тодев

ГРАФ ИГНАТИЕВ И РАЖДАНЕТО НА СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРИЯ	96
--	----

Ольга Дубовик

ИВАН СЕРГЕЕВИЧ АКСАКОВ О РЕШЕНИЯХ БЕРЛИНСКОГО КОНГРЕССА	102
---	-----

Илия Стефанов

ЮЛИЯ ВРЕВСКА - РОЗАТА НА РУСИЯ, ОТКЪСНАТА ЗА БЪЛГАРИЯ!	117
--	-----

Сергей Муртузалиев

ДАГЕСТАНЦЫ В ВОЕННОЙ БОРЬБЕ ДЕРЖАВ В БАЛКАНО-КАВКАЗСКОМ РЕГИОНЕ
(К 130-ЛЕТИЮ ОСВОБОЖДЕНИЯ БОЛГАРИИ) 123

Виктор Косик

ОСВОБОЖДЕНИЕ, ОСВОБОЖДЕНИЕ, ОСВОБОЖДЕНИЕ... 131

Цветана Павловска

ИМПЕРАТОР АЛЕКСАНДЪР II - ЦАРЯТ ОСВОБОДИТЕЛ 139

Людмила Горина

ПРОФЕСОР МАРИН ДРИНОВ НА МИНИСТЕРСКОМ ПОСТУ 151

Максим Анисимов, Ирина Рыбаченко

ПОЛИТИКА РОССИИ НА БАЛКАНАХ В XVIII - НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ: ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ, МЕТОДЫ... 158

Пенка Чернева

ЗНАЦИ НА БЛАГОДАРНОСТ И ПОЧИТ КЪМ ОСВОБОДИТЕЛИТЕ 169

Ели Попова

РУСКО-ТУРСКАТА ВОЙНА (1877-1878)
И ЗАКЪСНЯЛОТО ОСВОБОЖДЕНИЕ НА СРЕДНИТЕ РОДОПИ 181

Ирена Василева

СЛЕДОСВОБОЖДЕНСКОТО УСТРОЙСТВО НА ВРАЦА И РОЛЯТА НА ВРЕМЕННОТО
РУСКО УПРАВЛЕНИЕ ЗА ПОЛАГАНЕ ОСНОВИТЕ НА ГРАЖДАНСКОТО УПРАВЛЕНИЕ В ГРАДА 190

Юлия Денчева

ЛЕКАРИ ОТ ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ РЕГИОН, ВЪЗПИТАНИЦИ НА РУСКАТА МЕДИЦИНСКА ШКОЛА
И УЧАСТИЕТО ИМ В ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО НА НОВА БЪЛГАРИЯ 199

Дмитрий Лабаури

ОБРАЗ РОССИИ В ПРЕДСТАВЛЕНИЯХ МАКЕДОНСКИХ БОЛГАР ВО ВТОРОЙ
ПОЛОВИНЕ 90 ГГ. XIX - НАЧАЛЕ XX ВВ. 207

ТОДОРИЧКА Готовска-Хенце

НЕОСЛАВИЗМЪТ, БЪЛГАРИТЕ И РУСКАТА ПОЛИТИКА (1908-1912) 217

Светлозар Елдаров

РУСКАТА КНИЖОВНА ИЗЛОЖБА, СЛАВЯНСКАТА КНИГА И НЕОСЛАВЯНСКАТА ИДЕЯ
В СОФИЯ ПРЕЗ 1910 Г. 232

Эгнара Вартанян

ПЕРВЫЕ ШАГИ В РАЗВИТИИ АГРАРНОЙ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ БОЛГАРИИ
ПОСЛЕ ОСВОБОЖДЕНИЯ (1878 - НАЧАЛО XX В.) 243

Ольга Исаева

МАКЕДОНИЯ В ПРОЕКТАХ РУССКОЙ ДИПЛОМАТИИ (1908-1913): ВЗГЛЯД ЧЕРЕЗ СТОЛИТИЕ .. 251

Николай Стоименов

СВОЕНРАВНА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ИМПЕРСКИТЕ ИНТЕРЕСИ.
РУСКИТЕ ФАВОРИТИ - СЪРБИЯ И РУМЪНИЯ 263

Григорий Шкундин БОЛГАРИЯ В РОССИЙСКОЙ ВОЕННОЙ СТРАТЕГИИ И ПОЛИТИКЕ ВЕСНОЙ 1916 Г.	280
Илияна Илиева БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ НА ДОБРУДЖАНСКИЯ ФРОНТ (1916-1917)	292
Цветана Кьосева ПРИЕМАНЕТО НА РУСКИТЕ БЕЖАНЦИ В БЪЛГАРИЯ (1920-1923) ПРАГМАТИЗЪМ И ЕМОЦИИ	302
Тихомир Тонков БОРБАТА ПРОТИВ ВРАНГЕЛИСТИТЕ ВЪВ ВЕЛИКОТЪРНОВСКО (1921 - 1923)	314
Ганка Рупчева РУСКИТЕ ВЕТЕРАНИ ОТ ОСВОБОДИТЕЛНАТА РУСКО-ТУРСКА ВОЙНА (1877-1878) - ЕМИГРАНТИ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 20-ТЕ - 40-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК	323
Александър Гребенаров ВМРО И СССР - СБЛИЖЕНИЕ С ПРЕДИЗВЕСТЕН КРАЙ (1923-1924)	346
Мария Желева СЪВЕТСКОТО ВЛИЯНИЕ В БЪЛГАРИЯ (1923-1925) (ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ФРЕНСКИТЕ ГЕОСТРАТЕГИЧЕСКИ ИНТЕРЕСИ)	359
Йордан Баев ГЕОРГИ АНДРЕЙЧИН И СЪВЕТСКО-АМЕРИКАНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ ПРЕЗ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА ХХ ВЕК	368

БЪЛГАРИЯ И СЪВЕТСКА РУСИЯ/СССР В СИСТЕМАТА НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ. ВЪЗЛОВИТЕ СЪБИТИЯ НА ХХ ВЕК И ОБЩЕСТВЕННОТО МНЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ

Елена Рудая БОЛГАРИЯ И СССР ПОСЛЕ УСТАНОВЛЕНИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В 1934 ГОДУ (1934-1939)	383
Елена Валева „БОЛГАРСКАЯ КАРТА“ В ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ИГРЕ МОСКВЫ И БЕРЛИНА (1939 - 1941 ГГ.)	389
Татяна Бушуева ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ СССР И БОЛГАРИИ (1930-1940) (ПО МАЛОИЗВЕСТНЫМ ДОКУМЕНТАМ РОССИЙСКИХ АРХИВОВ)	401
Володя Милачков НАЦИОНАЛНООСВОДИТЕЛНОТО ДВИЖЕНИЕ НА БЪЛГАРИТЕ ОТ ДОБРУДЖА В ПОЛЕЗРЕНИЕТО НА КОМИНТЕРНА (1919-1940)	411
Людмил Спасов СТАЛИН, БЪЛГАРИЯ И ВОЙНАТА (СЕПТЕМВРИ 1939 - ЮНИ 1941)	421

Иво Жейнов, Веселина Антонова НЕИЗВЕСТНИ МОМЕНТИ ОТ УЧАСТИЕТО НА БЕЛОЕМИГРАНТИТЕ ВЪВ ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА (ПО МАТЕРИАЛИ ЗА РУСЕ)	443
Николай Поппетров „БОЛШЕВИШКА РУСИЯ“ - РЕКАПИТУЛАЦИЯ НА ПРЕДСТАВИТЕ (1918 - 1944)	459
Евгения Русинова РУСКАТА И СЪВЕТСКАТА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА В БЪЛГАРСКИЯ ХОРИЗОНТ НА ВЪЗПРИЯТИЕ МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ	471
Нина Васильева СССР И „СЛАВЯНСКАЯ ИДЕЯ“ В БАЛКАНСКОМ ИЗМЕРЕНИИ: ТРАДИЦИЯ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕАЛИИ (ПО ОПЫТУ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ)	486
Станислав Главчев НА ГРАНИЦАТА НА ДВЕ ЕПОХИ. БЪЛГАРО-СЪВЕТСКИТЕ ДРУЖЕСТВА (1934 - 1948)	497
Татяна Волокитина БОЛГАРСКАЯ ПРАВОСЛАВНАЯ ЦЕРКОВЬ В КОНФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКЕ МОСКВЫ НА РУБЕЖЕ ВОЙНЫ И МИРА (1944-1945 ГГ.)	507
Живко Лефтеров ОРГАНИТЕ ЗА ДЪРЖАВЕН КОНТРОЛ НА ВЕРОИЗПОВЕДАНИЯТА В НРБ И СССР	517
Стоян Германов МАКЕДОНИЯ В БАЛКАНСКИТЕ И МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ (1919-1948)	533
Румяна Богданова ЛОШАТА СЛАВА НА НАЙ-ВЕРНИЯ САТЕЛИТ. БЪЛГАРО-СЪВЕТСКИ ПОЛИТИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ СЛЕД ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА	548
Светлозар Недев БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ ПОД СЪВЕТСКО КОМАНДВАНЕ	576
Сашка Миланова БИПОЛЯРНИЯТ МИТ ЗА СВОБОДАТА НА ИНФОРМАЦИЯТА В КРАЯ НА 40-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК	587
Витка Тошкова БЪЛГАРИЯ В „ПСИХОЛОГИЧЕСКАТА ВОЙНА“ МЕЖДУ СССР И САЩ СЛЕД 1945 Г.	600
Николай Бугай БОЛГАРЫ В СИСТЕМЕ МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СОВЕТСКОМ СОЮЗЕ: ОБЩЕЕ И ОСОБЕННОЕ (1940-Е ГГ. - НАЧАЛО XXI ВЕКА)	610
Румяна Тодорова БЪЛГАРСКИТЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА В ГДР, ПОЛША И ЧЕХОСЛОВАКИЯ И СЪБИТИЯТА В БЕРЛИН (ЮНИ 1953), ПОЗНАН (ЮНИ 1956) И „ПРАЖКАТА ПРОЛЕТ“ 1968	625

Ани Златева

„ЗАБАВЕНАТА“ ИЛИ „ЗАБРАВЕНА“ КУЛТУРНА КОНВЕНЦИЯ. ПЪРВАТА ОФИЦИАЛНА СПОГОДБА
ЗА КУЛТУРНО СЪТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ НРБ И СССР (28.IV.1956) 633

Господинка Никова

„РЕФОРМИТЕ“ В СИВ ПРЕЗ 60-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК И БЪЛГАРИЯ 646

Лъчезар Стоянов

„КАТО ЕДИН ОРГАНИЗЪМ, КОЙТО СЕ ОРОСЯВА ОТ ЕДИННА КРЪВОНОСНА СИСТЕМА“
(ЗА ЮЛСКИЯ ПЛЕНУМ НА ЦК НА БКП ОТ 1973 Г.) 659

Владимир Мигев

БЪЛГАРСКАТА ХУДОЖЕСТВЕНОТВОРЧЕСКА ИНТЕЛИГЕНЦИЯ
ПО ВРЕМЕ НА ПОЛСКАТА КРИЗА (1980-1983) 669

Наталия Христова

ПРОМЕНИ В БЪЛГАРСКИЯ КУЛТУРЕН ЖИВОТ И МЕНТАЛНИТЕ НАГЛАСИ
НА УПРАВЛЯВАЩИ И ХУДОЖЕСТВЕН ЕЛИТ (1987-1989) 678

Зоя Карцева

„НА ПЕРЕПУТЬЕ“. БОЛГАРСКАЯ ПРОЗА ПОСЛЕ 1989 Г. 689

Илияна Марчева

ЗА СУБЕКТИВНИЯ ФАКТОР В СЪВЕТСКО-БЪЛГАРСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ
ПО ВРЕМЕ НА „ПЕРЕСТРОЙКАТА“ (1985 - 1989) 699

Дарина Григорова

„РУСИЯ ИЗВЪН РУСИЯ“ - В ТЪРСЕНЕ НА НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ
СЛЕД 1917 И СЛЕД 1991 712

Искра Баева

БЪЛГАРИЯ И СЪВЕТСКИЯ СЪЮЗ/РУСКАТА ФЕДЕРАЦИЯ
ПРЕД ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА НА НОВИЯ СВЕТОВЕН РЕД СЛЕД 1989 Г. 722

Константин Никифоров

БАЛКАНСКАЯ ПОЛИТИКА СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ 733

Стефан Анчев

РУСИЯ, ЗАПАДНИТЕ „МИРОТВОРЦИ“ И АГРЕСИЯТА СРЕЩУ ЮГОСЛАВИЯ 743

Петя Димитрова

РУСИЯ И ПОСТ-ЮГОСЛАВИЯ: МЕЖДУ „СЛАВЯНСКАТА СОЛИДАРНОСТ“ И ПРАГМАТИЗМА
(90-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК) 752

Луиза Ревякина

РУСИЯ И БЪЛГАРИЯ (1991 - 2007) 765

Нина Дюлгерова

ЮЖЕН КАВКАЗ В ПЕРИОД НА ПРАВНИ ТРАНСФОРМАЦИИ
(В НАЧАЛОТО И В КРАЯ НА ХХ ВЕК) 777

СПИСЪК НА УЧАСТНИЦИТЕ В КОНФЕРЕНЦИЯТА: 785

ДАРИНА ГРИГОРОВА

„РУСИЯ ИЗВЪН РУСИЯ“ - В ТЪРСЕНЕ НА НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ СЛЕД 1917 И СЛЕД 1991

„Русия извън Русия“ след 1917 г. - това е представата за руската идея, запазена с холографска точност от старата руска интелигенция, загубила родината си не само физически, но и исторически. Обект на изследване е тази част от руската емиграция, отказала се от политическите партии - леви или десни, която вместо да възпроизвежда политическата карта на дореволюционна Русия предлага свой вариант на национална идея. Това са емигрантските кръгове на умерения национализъм около списанията „Путь“ на Николай Бердяев, „Новый град“ на Фьодор Степун, „Русский колокол“ на Иван Илин и „Современные записки“ на Марк Вишняк, „Русская мысль“ на Пьотър Струве. Единственият представител на „Русия извън Русия“ с оригинална философия е евразийството.

След колапса на СССР през 1991 г. настъпва криза в руското национално съзнание, предизвикана от подмяната на съветската идентичност. Постсъветската мисъл предлага свои идеологически модели за руска идея, сред които са неоевразийството в трите си елемента (геополитически на Александър Дугин, славяноевразийски на Александър Панарин и икономически на Нурсултан Назарбаев), както и неоконсерватизмът във всичките си направления (Наталия Нарочницкая, Евгений Троицки, Арсений Гулига, Лев Аниински, Вадим Кожин, Сергей Кара-Мурза, Александър Ципко, Александър Солженицин, Дмитрий Лихачов и Игор Шафаревич).

Докладът предлага сравнителен анализ на националните проекти на старата емиграция и евразийството след 1917 г. с постсъветските консерватори-националисти и неоевразийството след 1991 г., или търсенето на националната идентичност след краха на две империи - Романовата и Съветската.

Руската идея в средите на емиграцията след 1917-а.

Моделът на емигрантския умерен национализъм включва следните характерни черти:

Съзнанието за мисия на руската емиграция и разбирането на руската идея преди всичко като религиозна - програма, защитавана от „Путь“

и формулирана от И. А. Бунин в речта му от 16 февруари 1924 г. в Париж: „Мисия, именно мисия, тежка, но висока, ни е отредила съдбата ни. [...] броят ни далеч не е всичко. Има още нещо, което ни дава определено предназначение. Тъй като това нещо се заключава в това, че наистина ние сме някакъв страшен знак за света и според силите си сме борци за вечните, божествените основи на човешкото съществуване, които днес не само в Русия, но и навсякъде са разклатени“¹.

Отричането на позитивизма и рационализма на Просвещението, или на ценностите на руската интелигенция от XIX в., европеизирана и еманципирана от религията. Новата емигрантска интелигенция заменя петербургското наследство от Петър I с московските разбирания, модерното отстъпва на традиционното.

Аполитичност, или бягството от политическите партии, и опитът да се подменят понятията, но не и съдържанието им: П. Б. Струве изхвърля изцяло термина „партия“ от политическия речник на нова Русия, макар и да не го заменя с адекватно, политическо, понятие, а с национално: „Каква „партия“ ще смени комунистите, не като призрачна еволюция, призовавана и може би отгледана от чужденците, а в онзи Божии ураган и буря, който неотвратимо трябва да връхлети Русия? Тази „партия“ има само едно име - руска. И като руска, тя няма да бъде партия“². Ф. А. Степун подменя понятието „индивидуализъм“ с „персонализъм“. „Персонализъмът утвърждава личността на човека, индивидуализъмът - само неговата индивидуалност“. Където има личности, там има събор, а където има индивиди - там има колектив. Степун предлага общественият строй да бъде „персоналистичен и съборен“³. П. И. Новгородцев предлага вместо „демокрация“ - „агиокрация, власт на светците“, а вместо „автономен морал“ - „теономен морал“. Руските емигранти атакуват не само термина „демокрация“, но и понятието „обществен договор“. „Новоградецът“ С. Белозеров предлага да го замени с понятието „обществен договор“ с „общо дело“, чиято дефиниция обаче не се различава от смисъла на „contrat social“: „Ние разбираме държавата и човешкото общество като „общо дело“ [...] и даваме на държавата ново определение, основано на философията на общото дело: Държавата е човешко общество, обединено от общото дело, насочено към утвърждаване на живота на определена територия и осъществявано от специална държавна и общества организация, от правителството и други учреждения. [...] Общото дело определя всяка една от трите държавни стихии: и територията, и народа, и правителството и ги обединява в органично единство“⁴.

Етатизмът, или идеята за силна държава с доминираща изпълнителна власт, е характерен и за монархистите, и за републиканците. И. А. Илин даже заимства някои елементи на фашизма в идеята за корпоративна държава, наречена от него „демократическа диктатура“. Изключение прави само Н. А. Бердяев, за когото личността е над държавата.

Християнският социализъм, отричащ болшеvizма и комунизма, но защитаващ идеята за социална държава и отхвърлящ свободата на капитализма като илюзия. И. И. Бунаков-Фондамински е най-точен: „В какво е същността на капитализма? В свободата [...] Свободата е душата на капиталистическото общество [...] На човека, попадащ в капиталистическия свят, от свободата му се завива свят. Това усещахме и ние, руските

емигранти, когато, изтръгнали се от съветското робство, се озовахме в Европа [...] Много скоро стана ясно, че от реалната свобода могат да се възползват малцина - онези, които са имали капитали в Русия и са успели да ги прехвърлят в Европа. За останалите свободата се оказва призрачна...“⁵.

Отрицателната идентичност, базирана на дихотомията „Изток-Запад“, „Русия-Европа“. Противопоставянето на Европа е най-характерно за мисленето на И. А. Илин: „Сред останалите народи ние сме самотни, непонятни и „непопулярни“ [...] Западна Европа не ни познава, ето защо на нея и е чужда руската (православната) религиозност [...] чуждо и е славянското светосъзерцание [...] западноевропейското човечество се движи с волята и разсъдък. Руснакът живее преди всичко със сърцето и въображението си“. Редакторът на „Русский колокол“ се поддава и на своеобразна параноя - много по-лесно се консолидира националният образ, като се кодира образът на врага: „В света има народи, държави, правителства, църковни центрове, задкулисни организации и отделни хора - враждебни към Русия, особено към православна Русия, още повече към императорска и неразпокъсана Русия“⁶. Изключения са Г. П. Федотов и М. А. Осоргин.

Споровете около понятията „руски“, „русийски“, „великоруски“. П. И. Новгородцев и П. Б. Струве отричат термина „русийски“: „Не е ли знаменателно, че редом с „Русийската империя“ [...] има и „русийска“ социалдемократическа работническа партия. Не руска, а именно „русийска“. Нито един руснак другояче освен иронично няма да каже за себе си, че е „русийски човек“, а цялата и при това най-радикална партия, използва за себе си това официално, ултра-държавно, ултра-имперско обозначение. [...] Това значи, че тя иска да бъде безразлична, безцветна, безкръвна в национално отношение“⁷. С. П. Мелгунов, П. Н. Милюков и Н. И. Улянов не приемат понятието „великоруски“ като характеризиращи Русия. Г. П. Федотов пък е съгласен и с трите прилагателни - „руски“, „великоруски“ и „русийски“, както и с понятието „великорус“.

Възпроизвеждането на славянската идея, противопоставена на евразийството. П. Я. Рис е привърженик на славянската изключителност, И. А. Илин по-умерено, но също така категорично пропагандира водещата роля на славянството, Н. А. Бердяев разбира славянската идея като важна част от руския месианизъм: „Съществува световна мисия на руския народ, който върви начело на славянската раса [...] и тази мисия може да бъде съпоставена с мисията на латинската или на германската раса“. Руският империализъм според редактора на „Путь“ е свързан със „световното призвание на славянството“⁸.

Почвеническият национализъм, наследен от руския консерватизъм от втората половина на XIX в. на М. Н. Катков, К. П. Победоносцев, Ф. М. Достоевски и Н. Я. Данилевски.

Ако трябва да се обобщи най-характерната черта на старата емиграция, това е липсата на оригиналност, възпроизвеждането на моделите на мислене на религиозната философия от втората половина на XIX в. Умереният емигрантски национализъм изпълнява стриктно заявеното си призвание да бъде носител на стара Русия.

Единственото оригинално идейно емигрантско течение от 20-те години на XX в. остава евразийството, което създава своя историософия, чийто модел има следните измерения:

Евразийството е консервативно с три основни свои елемента: мета-историчност (култ към миналото и исторически провиденциализъм), религиозен национализъм (Православието като национална идентификация) и сакрализация на държавата.

Евразийството е радикално с крайнолявата си политическа и икономическа програма.

Евразийството е имперско с геополитическата си проекция за бъдещето на Русия - Русия за всички евразийци, а не само за великорусите, и с руския месианизъм.

Евразийството е руско с водещата роля на руския народ в евразийската държава.

Евразийството е провинциално, или почвеническо с антиевропеизма (резултат на недовършения националнообразователен процес), с изолационизма (резултат от реалното състояние на емиграцията, която е в принудителна изолация) и с отрицателната идентичност (резултат от психологията на победения - при Н. Я. Данилевски е след Кримската война, при евразийците - след Първата световна война и революцията).

Евразийството е универсално - крайната му цел е наследяването на Европа: културнофилософско и геополитическо. Евразийството е предчувствие за глобализация!

Евразийството е оригинално - създава нова митология (отхвърля мита за изцяло славянския произход на руския народ и на руската култура, от една страна, и на водещата роля на славянския въпрос в руската идея, от друга; съчетава идеологемата „Москва - Трети Рим“ с „Русия-Евразия“ - втората Златна орда) и предлага нова периодизация на руската история (излиза от европоцентричните рамки).

Евразийството не е оригинално - подменя терминологията, без да влага нов смисъл (вместо „колонизация“ - „побратимяване“, вместо „общочовешко“ - „всечовешко“, вместо „империя“ - „федерация“, вместо „монархия“ - „автократия“, вместо „президент“ - „посадник“, вместо „етнос“ - „лик“, вместо „суперетнос“ - „многонародна личност“, вместо „партия“ - „управляващ отбор“).

Евразийската философия е европейска! Отричането на рационализма, на позитивизма и на теорията за прогреса, или теорията за земния рай, ситуират евразийството във философската схема на европейския идеализъм. В това отношение то е част от европейската философия и, парадоксално на целите си, приобщава, а не разделя Русия от Европа.

Евразийската култура е европейска! Няма евразийска култура, има руска, а руската култура е европейска още с приемането на християнството!

Архетипи. Руските архетипи на евразийството са руският романтизъм на ранното славянофилство, руският месианизъм на П. Я. Чаадаев и В. С. Соловьев, руското търсене на националното самоопределение чрез културното и религиозното самоопределение на Ф. М. Достоевски и К. Леонтиев и чрез културноисторическото самоопределение на Н. Я. Данилевски. Европейският архетип е немският обек-

тивен идеализъм на Шелинг, който „ранните“ евразийци превръщат в „исторически“ идеализъм.

Генезис. Генезисът на евразийството е далеч преди официалното раждане на движението през 1921 г. - в периода между Първата руска революция от 1905-1907 г. и Февруарската и Октомврийската революция през 1917 г.

Парадокс. Въпреки отрицанието на Запада евразийството е част от европеизацията на Изтока.

Руската идея след 1991 г.

В търсене на постсъветската идентичност съвременната руска обществена мисъл (именно руска, а не „русийска“, защото е част от руската култура!) изгражда два консервативни модела за възраждане на „руската идея“, които не приемат нито евразийската алтернатива (с изключение на антиглобализма на неоевразийството), нито неолибералната, или западническа проекция за бъдещето на Русия.

Първия модел на „руската идея“ разкриват крайните отрицатели на либерализма и евразийството и привърженици на уваровската триада: Наталия Нарочницкая, Евгений Троицки, Арсений Гулига. Вторият модел е близък до умерените консерватори, към които причислявам Лев Анински, Вадим Кожин, Сергей Кара-Мурза и Александър Ципко. По средата между двата модела поставям Александър Солженицин и Дмитрий Лихачов. Извън двата модела е крайният консерватор и националист Игор Шафаревич.

Характерни особености на постсъветския неоконсерватизъм:

Отрицателното отношение към постсъветската демокрация като следствие от разпадането на СССР и търсене на свои термини, описващи „правилната“ демокрация: А. С. Ципко предлага термина „суверенна демокрация“, като идеология на националното достойнство, противопоставена на „постмодернистка телевизионна демокрация“. „Истинската демокрация“ според А. И. Солженицин е противоположна на модела на „партийния парламентаризъм“. Писателят е привърженик на идеята за извънпартийни народни представители, отговорни пред регионите си и можещи да бъдат отзовани във всеки един момент при незадоволителна работа⁹.

Комплексът на жертвата, пораждащ идеята за вътрешният враг. Комплексът на жертвата говори най-силно в публицистиката на Игор Шафаревич, който се приближава до термина, или диагнозата, „националност“: „психическо отклонение, развиващо се на основата преди всичко на комплекса за непълноценност“¹⁰. И. Р. Шафаревич е много по-краен и едностранчив от А. С. Ципко в мнението си за еврейския въпрос в Русия. И. Р. Шафаревич противопоставя на еврейския въпрос руския, който фокусира изцяло върху темата за „русофобията“ на руснаците¹¹. И. Р. Шафаревич обяснява всички катастрофи в руската история с еврейското присъствие, като забравя, че отговорността за това, което става в Русия е както преди всичко на властта, така и на обществото. Не по-малка „русофобия“ обаче е да не забелязваш присъствието на руските евреи в руската култура - живописецът Исак Левитан и бардът Владимир Висоц-

ки са не по-малко руснаци от И. Р. Шафаревич. Културата на Русия, която е европейска (модерна), е най-силният обединяващ фактор за нацията, не толкова религиозното (традиционното) съзнание, не дори политкоректни (казионни) и безлични термини като „русиянин“.

Историософското продължение на Студената война. Разпадането на СССР възражда старото противопоставяне на Русия на Запада, което през XVIII в. се проявява като антиуестърнизация (антивестернизация), през XIX в. - като антиевропеизъм, а в края на XX - началото на XXI в. - като антиглобализъм и антиамериканизъм. Краен отрицател на Запада е Н. А. Нарочницкая, която предпочита термина „поствизантийско пространство“ вместо „постсъветско“, вместо Украйна - Киевска Рус, която отива във „вотчината(на Запада“. Когато говори за мирогледа на украинците и белорусите, тя подчертава термина „общоруски“, а не „русийски“. Н. А. Нарочницкая не използва термина „постсъветско пространство“, защото нито политически, нито идеологически е реално възстановяването му, докато „поствизантийско“ означава „православно“ и не се нуждае от политически граници. За разлика от Николай Бердяев обаче, за когото руското съзнание наследява от Византия античността, което го сродява със западноевропейската култура и го отдалечава от евразийската концепция, за Н. А. Нарочницкая Русия наследява от Византия само православие.

Антилиберализъм. Н. А. Нарочницкая претендира за „християнско тълкуване на историята“, което противопоставя на „комунистическото“ и „либералното“. Оттук и своеобразното и разбиране на политическите маркери „ляв“ и „десен“ - тя ги обяснява с Евангелието - „леви“, или „нечисти“, са и Андрей Сахаров, и Григорий Явлински и Валерия Новодворская, т. е. либералите от всякакъв вид, и комунистите, „десни“ са християните. Обвинява руската съвременна политология и социология, че мисли по „западнофилософски принципи“, но самата тя мисли по европейски, като разделя света с европейски категории на „либерален“ и „марксистки“. Антилиберализмът на Н. А. Нарочницкая я кара да се обяви против идеала „свобода, равенство, братство“ - тълкува го „езотерично“ по думите ѝ, а всъщност по-крайно и от френските консерватори от края на XVIII в. Жозеф дьо Местър и Луи дьо Боналд - *liberté* - „свобода от нравствено табу“, *egalité* - „равенство на греха и добродетелта“, *fraternité* - „братство на избраните“¹². Полемиката си с постсъветския либерализъм А. С. Ципко възприема като „форма на национална съпротива“. По същата логика той нарича А. И. Солженицин „истински демократ“, за да не го смесва с термина „демократ“ от времето на Елцин, когато той е мръсна дума. Антилиберализмът на А. С. Ципко не е равнозначен на антиевропеизъм. Основният грях на елцинските демократи според А. С. Ципко е, че вместо да приближат Русия към Европа те я отдалечават от нея: „Демократите в РФ, стремящи се към разпада на СССР, смятаха, че по такъв начин те ще ускорят идването на Европа в страната“¹³.

Споровете около понятието „русиянин“. Постсъветските консерватори Евгений Троицки, Фьодор Гиренок и Александър Солженицин са последователи на Пьотър Струве и отхвърлят категорично концепцията за „русийска нация“. А. И. Солженицин възприема понятието „русиянин“ като

„размита дума“, употребявана само в официални и студени обръщения. Писателят приема прилагателното „русийски“, което има своето място в руската история наред с „руски“, но категорично е против термина „русиянин“: „...думата „русиянин“, може би неизбежна в официалната употреба, звучи анемично. Така няма да се нарече нито мордвинът, нито чувашът, те ще кажат: „аз съм мордвин“, „аз съм чуваш“¹⁴. Д. С. Лихачов предлага определението „руски“ да се изписва като „русьская“ земя и „русьский характер“ - за да се покаже директната приемственост от древна Рус (Русь), включваща Украйна, Белорусия и Великорусия¹⁵. Публицистът на „Литературная газета“ А. С. Ципко не противопоставя „руското“ на „русийското“: „Сега не можем да избегнем съвместното съществуване на русияните („гражданине на Русия“) с руснаците и в етническият и в културния смисъл на тази дума.“ Предпочитанията на А. С. Ципко са в полза на „руското“, а не на „русийското“ - когато критикува властта, той изрично подчертава, че пише за „русийско“, а не за „руско“ правителство, защото са пренебрегнати интересите на „руснаците“: „Нашите лидери, сами по себе руснаци, не умеят да говорят именно с руския народ, за руските проблеми, не умеят и се боят да говорят от името на руския народ“¹⁶. Лозунгът на А. С. Ципко е „Време е Русия да се повери на руснаците“, или „имперското“ трябва да се замени от „руското“: „Руснаците почват да се осъзнават като нация, като единство не само на единоверци, но и единство по кръв. [...] Руснаците започват да губят своята евразийскост [...] на мястото на имперското национално съзнание идва етническото, руското национално съзнание“. „Руското“ съзнание се провокира от „скрития конфликт между бедните руснаци и богатите неруски олигарси“, между „руската бедна провинция и оялата се космополитна Москва“, между „руската духовност“ и враждебната „американска телевизия“¹⁷.

Веховското отрицание на интелигенцията. Н. А. Нарочницкая обвинява интелигенцията като Сергей Булгаков, че „революцията е духовната и рожба“. Критикува я и заради европейското ѝ образование. Но руската култура е европейска! С. Г. Кара-Мурза пък обвинява интелигенцията за формирането на „антисъветското съзнание“ много преди 1991 г., което допринесе за разпадането на СССР. Според неговото определение ирационалното в антисъветското съзнание е интелигенцията, рационалното - „новите руснаци“. „Антисъветското съзнание“ обхваща първо интелигенцията от началото на 60-те години, но негов плод са и т. нар. „нови руснаци“ от 90-те - продукт на перестройката и „радикалната антисъветска субкултура“. Ф. Гиренок противопоставя руската философия на руската интелигенция: „Философът е славянофил. [...] това е човек, който е в опозиция към интелигенцията [...] Философията се проявява у нас тогава, когато се случва връщане на европейския ум у дома. Руската философия е разказ за връщането на ума към себе си. [...] Забравата е съдбата на философа в Русия. Тъй като съзнанието в Русия се контролира не от философите, а от интелигенцията“. Ф. Гиренок нарича себе си картограф, описващ маршрута на руското завръщане към себе си. Философът не причислява Достоевски и Толстой към интелигенцията, в която обаче поставя Андрей Сахаров и Гаврил Попов, т. е. руските либерали. Интелигенцията според Ф. Гиренок е „машина на разрушението“¹⁸. В. В. Кожинов и Л. А. Анишкин положително оценяват ролята на интелигенцията.

Неоевразийството

Руската идея след разпадането на СССР намира продължение и в геополитическото възраждане на евразийската идеология на Александър Дугин, който представя най-характерната част от постсъветското идейно течение на неоевразийството.

Основните черти на неоевразийството, показващи неоригиналния му характер, могат да бъдат определени като:

Неоевразийската доктрина на А. Г. Дугин е епигонска - не добавя нищо оригинално в евразийската историософия, а запазва консервативния ѝ характер с триадата „православие“ - „метаисторичност“ - „сакрализация на държавата“, най-силен от които е третият елемент.

Неоевразийството е неоимперско - А. Г. Дугин е наследник преди всичко на евразийската геополитическа доктрина, заменяйки антиевропеизма с антиатлантизъм и антиглобализъм и изповядвайки изолационизма по отношение на Запада - във всяко отношение. Неоевразийството е приемник и на съветската имперска идеология, като основната му цел е възстановяването на постсъветското пространство около Русия - в икономически, геополитически и културен аспект, или руски вариант на глобализация.

Неоевразийската идентичност е отрицателна - водещ е образът на врага - външен (САЩ) и вътрешен (постсъветският либерализъм), което е следствие от националния комплекс на руското съзнание, травмирано от разпадането на съветските граници през 1991 г.

А. Г. Дугин продължава противопоставянето „Изток-Запад“ и чисто терминологично, опитвайки се да създаде нови понятия, без обаче да избрети и ново съдържание: „идеологическо правителство“ - противопоставено на „техническото“ правителство; „евразийски етнизъм“ - противопоставен на „национализма“, „евразийски регионализъм“ - противопоставен на „глобализацията“, „права на народите“ - противопоставен на „права на човека“, „органическата демокрация“ - противопоставена на „западната“, „евразийското общество“, противопоставено на „гражданското“, вместо „етноцентризъм“ - „евразийска полифония на народите“, вместо „протекционизъм“ - „евразийски патернализъм“.

Геополитическата цел на неоевразийството - създаването на Евразийски съюз, или постмодерна империя, подобна на Европейския съюз, е вариант на политическа рамка на руската глобализация, който обаче само би потвърдил европеизаторската мисия на Русия на Изток.

Дали обаче неоевразийството ще разреши надвисналия днес въпрос в най-важната част от Северна Евразия - Сибир, а именно - демографското настъпление на един друг суперетнос от една друга империя - Китай. Дали китайците ще се идентифицират в Руския Север като „русиани“, т. е. като част от „евразийската империя“, или Северът ще стане част от поднебесната империя - това е въпросът!

Изброените характеристики на постсъветските консервативни модели на „руската идея“ в преобладаващата си част са осъвременен вариант на старите спорове от времето на империята, когато се балансира между естатизма и национализма (русификацията), когато Веховската традиция

легитимира критичното отношение към интелигенцията, обвинявана от либералите за разпалването на революцията, а от народниците - за забавянето и. Наред със старите проблеми на руското общество обаче, се появява и нов.

В имперска Русия, както и в съветска, за разлика от Европа, държавните граници са по-големи от етническите, което се компенсира от колонизацията - насилствена или доброволна - до края на XX в. След 1991 г. Русия за първи път се сблъсква с проблема за съвпадането на етническите граници с държавните. Мисията на руския - имперския, етнос на европеизатор, която е част от „руската идея“, в един миг е обезсмислена за над 20 млн. руснаци, останали извън границите на Руската федерация. За тях понятието Русия е идентично със Съветския съюз, разпадането на който ги превръща в „руснаци-чужденци“ от „близката чужбина“. Руската власт до момента оставя на произвола на съдбата на тези руснаци, признавайки ги за „близки“, но отнасяйки се с тях като с „чужденци“. „Руската идея“ в казионния и вариант едва ли ще замести липсващата родина на тези 20 млн. руснаци, които остават „изгои“ (и за „своите“, и за „чуждите“.

Патриотизмът не може да бъде имперски/казионен - било то „съветски“ (Великата отечествена война го показва), „русийски“ или „евразийски“, патриотизмът е „руски“. Политкоректни и безлични термини като „русиянин“ не могат да бъдат обединяващ фактор за нацията. Руската култура, която е европейска, е най-силният интегриращ елемент, който превръща гражданите на Русия не в „русияни“, „славяни“ или „евразийци“, а в руснаци.

Имперската даденост на Русия поставя руската национална идентичност на вечния кръстопът между Европа и Азия, между модерното и традиционното. Отговорността за това, което се случва в Русия, остава върху властта, чиято хипертрофия е неизбежна поради имперските мащаби. Съдбата на руската нация, нация-феникс, е непрекъснато да се преоткрива, намирайки пътя след поредния исторически катаклизъм (1917, 1941-1945, 1991).

1. Бунин, И. А. Миссия русской эмиграции. - В: *Русская идея. В кругу писателей и мыслителей русского зарубежья*. М., 1994. Т. 1, с. 203.

2. Струве, П. Б. Подлинный смысл и необходимый конец большевистского коммунизма. - В: *Политическая история русской эмиграции...*, 1999, 99-100.

3. Степун, Ф. А. О свободе (демократия, диктатура и „Новый град“). - В: *Чаемая Россия...*, с. 250.

4. Белозеров, С. Общее дело. - *Новый град*, 1935, № 10, с. 117.

5. Бунаков, И. И. Два кризиса. Речь, произнесенная на собрании „Дней“, по поводу доклада А. Ф. Керенского „На переломе кризисов“. - *Новый град*, 1932, № 2, 32-34.

6. Ильин, И. А. Против России. - В: *Наши задачи. Историческая судьба и будущее России. Статьи 1948-1954 гг.* Т. 2. М., 1992, с. 58, 61.

7. Струве, П. Б. Интеллигенция и национальное лицо. - В: *PATRIOTICA: Политика, культура, религия, социализм*. М., 1997, с. 206.

8. Бердяев, Н. А. Интернационализм, национализм и империализм. М., 1917, с. 23, 28.

9. Написано кровью. Интервью Александра Солженицына. <http://www.izvestia.ru/person/article3106464/> (05.11.2007).

10. Баранов, Е. Г. *Нациопатия - источник конфликтов*. - *Общественные науки и современность*, 1996, № 6, с. 75.
11. Шафаревич, И. Р. *Русский вопрос*. М., 2004, с. 8.
(Вотчина (рус.) - вид собственост върху земята в Русия, родово имение, предавано по наследство. Възниква края на X - XI в. (княжеска, боярска, манастирска).
12. Нарочницкая, Н. А. *Россия и русские в мировой истории*. М., 2002, с. 13, 437, 397, 63, 29, 46-47, 17-18, 58, 31.
13. Ципко, А. С. *Место русской идеи*. - В: *Россию пора доверить русским. Критика национального нигилизма российских либералов*. М., 2003, с. 86.
14. Солженицын, А. И. „Русский вопрос“ к концу XX века. - *Новый Мир*, 1994, п7. http://magazines.russ.ru/novyi_mi/1994/7/solgen.html (05.11.2007).
15. Лихачев, Д. С. *Я вспоминаю*. М., 1991, 145-146.
16. Ципко, А. С. *Ахимесова пята великоросса...*, с. 405. *Пак той. Суверенитет РСФСР - дорога к распаду России*. Цит. съч., с. 13.
17. Ципко, А. С. *Август - 91. Десят лет спустя*. Цит. съч., с. 346. *Пак той. Прощание славян*. *Пак там*, с. 460.
18. Гиренок, Ф. *Пато-логия русского ума. (Картография дословности)*. М., 1998, с. 398, 411.
(Изгой - в древна Русия (XI - XII в.) - лица, излезли от обичайната си социална категория (селяни, напуснали общината, пуснати на свобода или откупили се слуги и др.).